

Dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska, prof. UMK

Instytut Językoznawstwa

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Recenzja pracy doktorskiej mgr **Magdaleny Majewskiej**

Językowe obrazy kobiety i mężczyzny w felietonach prasowych z przełomu wieków XX i XXI (na przykładzie tekstów Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik z tygodnika „Wprost”)

(przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Beaty Kuryłowicz, prof. UwB na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku)

Recenzowana rozprawa składa się z dwóch części. Pierwsza obejmuje zagadnienia teoretyczne, w tym wykorzystaną w pracy metodologię badań; w drugiej podjęto próbę rekonstrukcji językowego obrazu świata kobiety i mężczyzny w felietonach prasowych Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik. Praca zawiera zatem: *Uwagi wstępne* (s. 5-8), *Część pierwszą – Teoretyczne podstawy badań* (s. 10-49), *Część drugą – Portrety kobiet i mężczyzn w felietonach przełomu wieków XX i XXI na tle kultury europejskiej* (s. 50- 218), *Podsumowanie* (s. 219-224), ponadto: *Literaturę podmiotu* (s. 225-226) i *Literaturę przedmiotu* (s. 227-236) oraz *Streszczenie* w języku angielskim (s. 237-238).

Ważną częścią pracy są *Uwagi wstępne*. Wskazano tu literaturę przedmiotu, podejmującą tematykę płci w języku polskim (s. 6-7) oraz naszkicowano utrwalony w kulturze polskiej obraz kobiety i mężczyzny w odniesieniu do współczesnych przeobrażeń kulturowych. Na tym tle został określony cel zawartych w rozprawie rozważań. Jest nim „rekonstrukcja wizji kobiety i mężczyzny w felietonach Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik, opublikowanych w opiniotwórczym tygodniku społeczno-politycznym „Wprost” na przełomie XX i XXI wieku” (s. 6). Należy podkreślić, iż to bardzo trafny wybór materiału źródłowego, gdyż – jak słusznie zauważa Autorka pracy – współczesne media „kreują rzeczywistość, podsuwają społeczeństwu wzorce zachowań i postaw pożądanych z punktu widzenia poszczególnych nadawców” (s. 6), a analizowane czasopismo jest tego przykładem.

W *Teoretycznych podstawach badań* skoncentrowano się na dwóch, istotnych dla podjętej w dysertacji problematyki, zagadnieniach: ukazaniu polskiego rynku prasowego w Polsce po roku 1989 i po roku 2001 na tle przemian społeczno-kulturowych oraz

charakterystyce metodologii językowego obrazu świata. Naszkicowano tu zatem obraz polskiego rynku prasowego przełomu XX i XXI wieku oraz poddano go analizie w odniesieniu do kryteriów podziału prasy. Współcześnie najbardziej aktualną i pojemną znaczeniowo definicję prasy zwiera ustawa Prawo prasowe z dnia 26 stycznia 1984 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1914 z zm.). Z kolei najbardziej aktualnymi i merytorycznie istotnymi pracami na temat podziału prasy są Jacka Sobczaka, *Prawo Prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008 i Ryszarda Kowalczyka, *Media lokalne w Polsce*, Poznań 2008. Warto się z nimi zapoznać i włączyć je do bibliografii.

Na tle typologii czasopism XX i XXI wieku umieszczono tygodnik „Wprost”. Zwrócono przy tym uwagę na jego tematykę i „lewicowe nachylenie”, ponadto na odbiorców, którymi są wykształceni, dobrze sytuowani mężczyźni w przedziale wiekowym od 23 do 40 lat. Ponadto zarysowano sylwetki publikujących w czasopiśmie felietonistów: Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik. Scharakteryzowano również felieton jako gatunek literacki. Wskazano, iż jest on „humorystycznym utworem dziennikarskim, i fikcyjnym opowiadaniem literackim, opartym jednak na związkach z rzeczywistością społeczną, kulturalną, polityczną czy obyczajową” (s. 18); „Przedstawiony jest tu świat z punktu widzenia autora tekstu. Zakłada on możliwość dialogu, ale wyłącznie czytelnika z tekstem. W ten sposób narrator tekstu ma możliwość wpływania na sądy czytelników – poprzez eksponowanie prywatnego sądu” (s. 22). Jego odbiorcami są „ludzie z tzw. dobrego towarzystwa, uzurpujący sobie przewodnią rolę w społeczeństwie” (s. 23). To istotne ustalenia, gdyż wyznaczają kierunki i metodologię badań. Co do kolejności prezentowanych zagadnień – felieton umieściłabym w punkcie 1.4, tj. po charakterystyce tygodnika „Wprost” i prezentacji jego autorów. Punkt ten łączy się bowiem bezpośrednio z kolejnym zagadnieniem, mianowicie z koncepcją językowego obrazu świata w badaniach nad *idiolektem sprofilowanym gatunkowo* (por. s. 32), które otwiera część metodologiczną pracy. Warto podkreślić, iż w tej części Autorka rozprawy dokonała trafnego wyboru literatury przedmiotu. Scharakteryzowała w niej bowiem te prace, które mają istotny wpływ na przedstawione w dysertacji analizy, eksponujące subiektywny, zrelatywizowany obraz świata. Jest to metodologia z zakresu językoznawstwa kognitywnego, ujmującego relacje między językiem a myśleniem o świecie (por. s. 35). Brakuje tu jednak wskazania prac jednej z najbardziej istotnych badaczek, wyznaczających taki właśnie sposób rekonstrukcji językowego obrazu świata. Uznano je za „rewolucję kopernikańską” w teorii kategoryzacji. Chodzi o prace Eleanor Rosch (por. m.in. *Natural categories*, „Cognitive Psychology” 4 (3), 1973: 328–350) i jej prototypową teorię kategoryzacji w naukach kognitywnych, szczególnie w psychologii i lingwistyce

kognitywnej, w której istnieje stopniowany stopień przynależności do kategorii pojęciowej, a niektóre jej elementy są bardziej centralne niż inne. Ich uwzględnienie jest ważne, albowiem w dysertacji podjęto zagadnienie profilowania tekstowego, będącego „efektem subiektywnego spojrzenia twórcy, podmiotu wypowiedzi na opisywane problemy, zagadnienia” (s. 39). Zatem „Semantyczny obraz słowa odsyłającego do konkretnego obiektu, zjawiska ukazany jest w tekście z określonego punktu widzenia i perspektywy. Jest to obraz fragmentaryczny, uzależniony od intencji i wyborów autora, który z całościowej ramy interpretacyjnej aktualizuje jedynie jej fragment, jedne cechy eksponuje, inne pomija lub spycha w cień” (s. 39). Stąd też jak najbardziej uzasadniona jest w pracy obecność problematyki wartościowania w językowym obrazie świata. Niezwykle istotne jest tu również wskazanie terminu *tekstowy obraz świata*, gdyż – jak trafnie zauważa Autorka pracy: „Tekstowa realizacja językowego obrazu świata uzależniona jest od gatunku tekstu, który poddany jest analizie [...] JOS i TOS nie są od siebie oderwane, ale ściśle się ze sobą łączą. JOS istnieje w konkretnych tekstach, TOS natomiast nawiązuje do wartościowania i kategoryzowania świata zawartego w JOS” (s. 38). Ważnym układem odniesienia dla zawartych w rozprawie analiz jest także teoria stereotypu i ukazanie jego roli w zindywidualizowanej wizji świata. Magdalena Majewska zwraca tu uwagę na stereotypy związane z płcią w zderzeniu ze zmianami cywilizacyjnymi końca XX i początku XXI wieku. Część teoretyczną pracy zamyka istotnym pytaniem: „Czy tradycyjne stereotypy kobiety i mężczyzny są eksponowane i wykorzystywane w jednakowy sposób w felietonie – tekście sprofilowanym gatunkowo?” (s. 49).

W części analitycznej podjęto zatem próbę odpowiedzi na tak postawione pytanie. Część ta ukazuje wzorce kobiety i mężczyzny w kulturze europejskiej. Jest to ważne zagadnienie, związane ze stereotypowym postrzeganiem płci i jej przedstawicieli przez „spadkobierców” tradycji filozoficznej Zachodu oraz odchodzenia od takiego modelu konceptualnego mężczyzny i kobiety w kulturze XX i XXI wieku. Ze względu na to, iż JOS wyraża się w języku i przez język naszkicowano tu również profile kulturowe kobiety i mężczyzny w polszczyźnie, głównie na podstawie analizy semantycznej określonych leksemów, metafor, frazeologizmów i kolokacji. Brakuje jednak wskazania maskulinizacji języka, odzwierciedlonego w jego strukturach gramatycznych, zwłaszcza iż w *Uwagach wstępnych* Autorka pracy przytacza literaturę przedmiotu z tego zakresu. Można tu m.in. wskazać aktualny i ważny tekst Piotra Lewińskiego, *Co o obrazie świata mówi nam gramatyka?*, „Język a kultura” t. 27, 2017, s. 11-28, którego autor słusznie zauważa, iż „W badaniach nad językowym obrazem świata (JOS) najwięcej uwagi poświęca się leksyce i frazeologii, zapominając o tym że najtwardszą podstawę jego rekonstrukcji stanowi

gramatyka” (s. 11). Takiego ujęcia brakuje też w przedstawionej do recenzji rozprawie. Nie odniesiono się tym samym do prac wskazanych w introdukcyjnej części pracy.

Trzon rozprawy stanowi próba rekonstrukcji językowego obrazu świata kobiety i mężczyzny w felietonach prasowych Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik. Ze względu na to, że felieton jest gatunkiem publicystycznym, dopuszczającym istnienie fikcji literackiej jego autorzy posługują się różnymi środkami obrazowania. W felietonach Tomasza Raczka wpływ na budowany przez niego językowy obraz świata ma m.in. „obrazowanie oparte na kontraście, wieloelementowych zestawieniach, metaforach” (s. 74) oraz określone „strategie narracyjne” (s. 74), natomiast u Małgorzaty Domagalik są to „ułożone szeregowo wyrażenia, dodatkowo waloryzowane określenia, ironicznie nacechowana symbolika, a także mniej lub bardziej oryginalne metafory” (s. 149).

Tomasz Raczek, zgodnie ze swoimi zawodowymi zainteresowaniami, pisze felietony o postaciach (pop)kultury – aktorach, piosenkarzach, kompozytorach, modelkach etc., ale też dziennikarzach. Mimo iż na przełomie XX i XXI wieku można mówić o przewartościowaniu kulturowych portretów kobiet i mężczyzn, polegającym na osłabieniu znaczenia płci męskiej i wzmocnieniu płci żeńskiej (por. s. 145) to prezentowany przez Raczka obraz rzeczywistości oscyluje między tym, co stereotypowe, wręcz archetypiczne a tym, co niesie ze sobą współczesna kultura. Dlatego prezentuje on nie tylko silnych, odważnych i heroicznym mężczyzn, ale też kobiety „zdolne zdobyć władzę i dowodzić” (s. 221). Autorce pracy w sposób przekonujący udało się wykazać, iż w felietonach Raczka „zostało uobecnione zarówno ujęcie tradycyjne, jak i zindywidualizowane, polegające na twórczym przekształceniu – negacji, rozwinięciu bądź uszczegółowieniu – wzorców kulturowych kobiety i mężczyzny. Obrazy kobiety i mężczyzny są tu wielowymiarowe, wieloaspektowe, niejednoznaczne, uwarunkowane zmianami cywilizacyjnymi i subiektywnym spojrzeniem felietonisty na przedstawianą rzeczywistość” (s. 148).

Natomiast w felietonach Małgorzaty Domagalik obecne są silnie zindywidualizowane obrazy kobiety i mężczyzny. Wśród kobiet wyróżnia ona dwa typy osobowości – piranię i harpię. „*Piranie* to kobiety z ogromnym bagażem kompleksów, nienawidzące inności, zaborcze – stereotypowe. Z kolei *Harpie* to kobiety ponadprzeciętne, nie ukrywające swojego nieszablonowego podejścia do świata, wymagające dużo od innych, ale i od siebie” (s. 163). Stąd spełnione kobiety to idolki, damy, korespondentki wojenne, księżniczki – Machiavelliny, kobiety zglobalizowane, kobiety samowystarczalne, mogące w pełni o sobie decydować, skutecznie konkurować z mężczyznami czy poprawiać swoją urodę bez poczucia winy czy nieprzyzwoitości. Mężczyzna pozytywnie waloryzowany to natomiast

taki, który „walczy o sprawiedliwość płci”, czyli Harpun czy też taki, który prezentuje siłę fizyczną i niezłomność charakteru, czyli Arnold Mocny. Na drugim zaś biegunie jest Pan mysz o cechach przypisywanych stereotypowo kobietom. Ponadto wśród stereotypowych, waloryzowanych ujemnie, mężczyzn, nazywanych panami i władcami – Domagalik wyróżnia typy: pragmatyczny, tradycyjny, niepewny i sfeminizowany. Ponadto charakteryzuje dżentelmenów i pseudodżentelmenów. Autorka felietonów przełamuje zatem stereotypy i tworzy oraz promuje nowe wzorce kulturowe obu płci – „obraz mężczyzny jest niejako zmarginalizowany, podporządkowany wizerunkowi kobiety, który w felietonach dominuje i ma wyraźnie afirmatywny charakter. Domagalik przedstawia przede wszystkim swoje wyobrażenie kobiety, a wizja mężczyzny jest poniekąd tylko dodatkiem do długich wywodów na temat kobiety” (s. 149). Jest to z pewnością sfeminizowany obraz świata, odzwierciedlający degradację męskości i siłę kobiet. Doktorantka podsumowuje ten przekaz w niezwykle trafny sposób: „Opisując kobietę, Domagalik odnosi się do zgodnych z utrwalonym wzorcem kulturowym typów i przedstawia je w kontraście do modeli konceptualnych mężczyzn. Kobiętę charakteryzuje przez zastosowanie słownictwa należącego do sfery męskiej, czego efektem jest wyobrażenie kobiety jako *korespondentki wojennej* czy *kobieta machiavelliczna*, walcząca ze stereotypem kobiety niepewnej swoich wyborów i subtelnej, przedstawiająca siebie jako dzierżąca władzę” (s. 217), z kolei „Ukazując mężczyznę, autorka felietonów zestawia jego cechy z własnościami przypisywanymi kobiecie, ale nie na zasadzie kontrastu, ale przejmowania tych cech przez mężczyznę. Eksponuje w ten sposób niemożność określenia samego siebie przez mężczyznę, który na skutek przemian społecznych nie może odnaleźć swojego ja – Domagalik lekceważąco przypisuje własności *myszy* mężczyźnie, który nie odnajduje w sobie tradycyjnych cech płci” (s. 218).

Magdalena Majewska dokonała zatem opisu struktury semantycznej i stylistycznej felietonów autorstwa Tomasza Raczka i Małgorzaty Domagalik. Szczegółowym analizom poddała leksemy, frazeologizmy, kolokacje i środki stylistycznego obrazowania, służące językowej kreacji współczesnych kobiet i mężczyzn. Ustaliła, że przedstawiony przez felietonistów zindywidualizowany obraz kobiecego i męskiego świata jest efektem postrzegania przez nich płci w sposób niestereotypowy. Są to autorzy znani z niezwykle liberalnych poglądów w sferze społeczno-obyczajowej. Zatem „konwencjonalne, stereotypowe obrazy podlegają w ich tekstach autorskim modyfikacjom” (s. 219).

Każda, nawet dobra praca nie jest jednak wolna od błędów czy braków i w tym zakresie podlega ocenie krytycznej.

W odniesieniu do szczegółowych analiz chciałabym zwrócić uwagę na następujące kwestie:

1. brakuje, jak już wspomniano, wykorzystania zawartej w *Uwagach wstępnych* literatury przedmiotu lub choćby odniesienia do niej,

2. brakuje ujęcia onomazjologicznego, które ustala, jakie elementy językowe funkcjonują na danym obszarze językowym i w danej epoce jako ich znaki, a więc nie podano pierwszoplanowego kodowego znaczenia analizowanych pojęć,

3. w badaniach współwystępują interpretacja dzieła literackiego i klasyczna analiza JOS, niekiedy z przewagą tej pierwszej,

4. w niewystarczającym stopniu została wykorzystana nomenklatura JOS,

5. dominuje ujęcie: stereotyp i jego profilowanie tekstowe. Warto byłoby wskazać prototypowe rozumienie męskości i kobiecości w odniesieniu do analizowanego materiału,

6. mimo iż w części teoretycznej sporo miejsca poświęcono ściśle sprofilowanemu gronu odbiorców czasopisma to nie przełożyło się to w żaden sposób na prowadzone badania i płynące z nich wnioski.

Pomimo kilku uwag natury merytorycznej, należy stwierdzić, iż całość stanowi udaną próbę rekonstrukcji zawartego w felietonach modelu kulturowego kobiety i mężczyzny przełomu XX i XXI wieku.

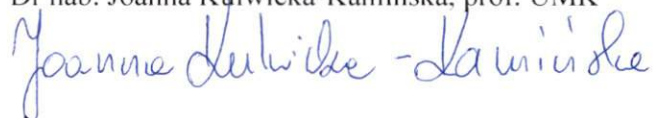
Podsumowując, warto też wskazać, co jest istotnym wkładem mgr Magdaleny Majewskiej w badania nad językowym obrazem kobiety i mężczyzny we współczesnej kulturze. Z pewnością jest to wnikliwa analiza niezbadanego dotąd materiału źródłowego, mającego istotny wpływ na kształtowanie się modelu konceptualnego obu płci. Ponadto profilowanie pojęć kobiety i mężczyzny we współczesnych tekstach kultury, a także modelowanie utrwalonego w (pop)kulturze obrazu konkretnych jej przedstawicieli. Dalej, niezwykle trafne i komplementarne zestawienie felietonów autorów o liberalnych poglądach – współczesnego mężczyzny i współczesnej kobiety. Prezentowana przez nich wizja świata wskazuje bowiem na bardziej konserwatywny punkt widzenia felietonisty niż feminizującej felietonistki. Takie zestawienie jeszcze bardziej podkreśla przemiany w zakresie modeli kulturowych.

Warto ponadto zauważyć, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska została przygotowana niezwykle starannie pod względem językowym, stylistycznym i redakcyjnym. W formie publikacji można upowszechnić to, co stanowi jej istotne *novum*.

Po zapoznaniu się z pracą pt. *Językowe obrazy kobiety i mężczyzny w felietonach prasowych z przełomu wieków XX i XXI (na przykładzie tekstów Tomasza Raczka i Malgorzaty Domagalik z tygodnika „Wprost”)*, przygotowaną pod kierunkiem dr hab. Beaty Kuryłowicz, prof. UwB, stwierdzam z pełnym przekonaniem, że spełnia ona wymogi ustawowe stawiane przed dysertacjami doktorskimi, dlatego wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Majewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 26 sierpnia 2021

Dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska, prof. UMK

Handwritten signature of Joanna Kulwicka-Kamińska in blue ink.